

ІСТОРІОГРАФІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ І. ОГІЄНКА

Проаналізовано дослідження науково-педагогічної, творчої спадщини І. Огієнка, проведено науковцями, розкрито національне прозріння й самоусвідомлення його як сина великого, талановитого народу, його просвітницьку діяльність. Зроблено побіжний перелік головних ділянок з таких галузей знань, як мовознавство, літературознавство, історія, культура, релігієзнавство, красне письменство, де він залишив своїми дослідженнями помітний слід.

Ключові слова: І. Огієнко, виховання духовних цінностей, духовний розвиток особистості, науково-педагогічна спадщина, еміграція, рідномовна освіта.

Актуальність теми дослідження. Науково-педагогічна спадщина Івана Огієнка тривалий час не була предметом спеціального дослідження, це і стало поштовхом для подальших розвідок, аналізу досліджень попередніх науковців. Результати аналізу науково-теоретичних досліджень педагогічних ідей І. Огієнка, зроблені науковцями, дозволили усвідомити стан вивчення порушеної проблеми на сучасному етапі та дійти висновку про необхідність продовження історико-педагогічних досліджень, спрямованих на виявлення значущих для нашої системи освіти ідей, науково-педагогічної спадщини вченого. Багато праць науковця залишилося нерозкритими. В опублікованих роботах досвідчених та молодих дослідників окремі питання розглянуті лише частково. Це стосується передовсім проблем, пов'язаних із формуванням особистості громадянина України, самовдосконаленням та подоланням прояву непристосованості української молоді, сфери родинного та соціального виховання тощо. Однак, незважаючи на досить широкий спектр усіх досліджених аспектів спадщини Івана Огієнка, зокрема педагогічної, на наш погляд, недостатньо вивченою залишається його науково-педагогічна діяльність у період еміграції, і більшість його праць до цього часу залишається недоступною широкому загалу науковців.

Ми розглянемо наукову спадщину одного із діячів еміграції, чие творче становлення відбувалося в Україні – Івана Івановича Огієнка. На сьогодні в літературі про наукову спадщину науковця виявлені конкретні напрями досліджень: науково-педагогічний (А. Алексюк, Н. Ничкало, В. Майборода, Г. Сагач, М. Левківський, Б. Кобзар, С. Болтівець, Г. Опанасюк, Л. Ляхоцька, Т. Роняк та інші); джерелознавчий та бібліографічний (В. Ляхоцький, О. Музичук, С. Гальченко, З. Тіменик); видавничий і редакторський (Т. Ківшар, Ф. Погребенник, М. Тимошик); богословський (А. Колодний, З. Тіменик, Л. Філіпович); мовознавчий (А. Бурячок, Г. Стрельчук, Л. Бондарчук); літературознавчий (О. Мишанич, Є. Сохацька, В. Мацько); втілення національної ідеї (М. Жулинський, А. Качкан, І. Тюрменко).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одними з перших, хто безпосередньо

присвятив себе вивченню наукової спадщини Івана Огієнка, були такі українські вчені: З. Тіменик (життєписно-біографічний нарис «Іван Огієнко (митрополит Іларіон): 1882 – 1972», «Огієнкові афоризми та сентенції», М. Тимошик (монографія «Голгофа Івана Огієнка: українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності»), А. Колодний, М. Кирюшко, Л. Філіпович (короткий нарис біографії і богословської концепції «Митрополит Іларіон»).

Дослідженню наукового доробку вченого присвячені дисертаційні роботи Г. Опанасюк «Виховання гуманної особистості школяра в педагогічній спадщині Івана Огієнка» та Т. Роняк «Проблема виховання учнівської молоді в спадщині І. Огієнка і творче використання її в сучасній школі України».

Проблемам формування національної самосвідомості учнівської молоді присвячені роботи Н. Уманець, А. Фасолі Л. Архипенко, Г. Бійчук; рідномовним обов'язкам ученого у практиці позакласної роботи розкрито у Н. Кудикіна, В. Чугаєвського, О. Мороз, В. Ляхоцького, Н. Ничкало, Т. Усатенко; методичну підготовку вчителя та виховне значення рідної мови досліджували Л. Ляхоцька, О. Корсакова, Л. Момот, С. Болтівець, В. Руденко Л. Попова, Г. Ткачук, С. Дмитрієв, А. Попович; роль наукової та громадсько-просвітницької діяльності І. І. Огієнка у процесі формування духовного розвитку особистості розкрито у працях О. Зорич, Г. Сагач, І. Кубинської. У статтях З. Тіменика, М. Жулинського, Д. Степовика, І. Тюрменко та ін. розглядаються основні напрями та етапи громадянської, просвітницької та наукової діяльності вченого.

Протягом останніх років у періодичних виданнях України з'явилося ряд статей історичного спрямування, в яких автори розглядають неординарну постать Івана Огієнка крізь призму архівних документів із відповідним аналізом відтворених у них подій, думок та досягнень. Зокрема, публікації В. Ляхоцького «Листи особових фондів ЦДАВО України як джерело до вивчення видавничої діяльності І.І.Огієнка» //Архіви України. – Вид-во «Українознавство», 1995. – № 1 – 3, «Невідомі документи про життя Івана Огієнка (на матеріалах фонду Українського державного університету у Кам'янці-Подільському)» // Студії з архівної справи та документознавства. - 1996. - Т. 1; З. Тіменика «Митрополит Іларіон (Огієнко) і митрополит Андрей Шептицький про духовність мови в державотворчому процесі (ретроспективний погляд) // Розбудова держави. – 1994. – № 8; І. Тюрменко «Іван Огієнко – митрополит Іларіон» // Український історичний журнал. – 1995. – № 2; М. Тимошика «Повернення книги. До виходу книги І.Огієнко «Історія української літературної мови» // Палітра друку. – 1996. – № 2 тощо.

Мета статті: проаналізувати зроблені науковцями історико-педагогічні дослідження, усвідомити стан вивчення порушеної проблеми на сучасному етапі та дійти висновку про необхідність виявлення значущих для нашої системи освіти ідей, науково-педагогічної спадщини І. Огієнка.

У дисертаційному дослідженні «Науково-педагогічна спадщина Івана Огієнка в контексті розвитку національної освіти і виховання в Україні» (2004) А. Марушкевич

наведені необхідні викладачам історії вітчизняної педагогіки результати, що сприятимуть усвідомленню студентами питань розвитку освіти в Україні з найдавніших часів до наших днів. У дисертації О. Гривнак «Лінгводидактичні ідеї Івана Огієнка» (1996) висвітлено питання зв'язку мови і психічних особливостей українського етносу в концепції вченого, обґрунтовано використання лінгводидактики І. Огієнка для підвищення ефективності педагогічного процесу в сучасній школі [2].

Іван Іванович Огієнко (митрополит Іларіон), державний і громадський діяч, поет і письменник, вчений і педагог. Був він і домашнім учителем, і засновником та першим ректором Кам'янець-Подільського державного українського університету, все життя працював на ниві освіти як теоретик і як практик. У 1917–1918 відіграв значну роль в українізації вищих навчальних закладів і шкільництва. Є автором численних підручників для початкової і вищої школи, у 1919 р. Огієнко був призначений міністром освіти УНР [3, с. 459 – 502].

Особиста роль міністра освіти Івана Огієнка у становленні мовної політики молодій Українській державі щодо вивчення своїх мов представниками національних меншин, відкриття ним кафедри польської мови у Кам'янець-Подільському державному українському університеті висвітлюється Л. Памірською у статті «Культурно-освітні передумови вивчення іноземних мов представниками національних меншин на Волині (20-і роки ХХ століття)». Прикладом для політиків та освітян, які організують будівництво поліетнічної культури в сучасній Україні, є ставлення Івана Огієнка до розвитку етносів, що населяють Україну.

Вагомим внеском І. Огієнка до педагогічної думки України стала розробка та реалізація концепції національного виховання. Свої ідеї національного виховання педагог втілював як автор підручників рідної мови. У своїй статті Л. Ляхощка «Хочеш добра своїй нації – не нехтуй рідною мовою...» (Почат. шк. – 1997. – № 12. – С. 1–5) детально аналізує, що саме з першої читанки дитина одержує початкові уявлення про світ, долучається до мовного багатства свого народу. Як зазначав учений, гарний підручник із рідної мови – то національне надбання. Укладаючи підручники, він вважав доцільним використання віршів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та інших класиків, а також надавав великого значення наочним засобам навчання: малюнкам, таблицям, ілюстраціям [4, с.1 – 5].

У 1918 році Огієнко почав працювати над створенням своєрідного порадирика студентам, вчителям, учням і всім, хто бажав самостійно вивчати українську мову. Того ж року у видавництві книгарні Є. Череповського, що видавало переважно україномовну літературу, побачив світ його ґрунтовний бібліографічний покажчик «Українська мова».

Захоплення Кам'янця-Подільського більшовицькими військами (16 листопада 1920) змусило Огієнка емігрувати до Польщі. З 1920 жив у місті Тарнові, де заснував видавництво «Української Автокефальної Церкви», що випускало брошури і невеликі за обсягом книги, автором яких був і сам Огієнко. Заснувавши Теологічне товариство та здійснивши реорганізацію богословського факультету Манітобського університету, він

очолював Науково-Богословське товариство, розгорнув велику науково-дослідницьку та видавничу діяльність, відновивши видання і редагування науково-популярного журналу «Наша культура» (1951–1953, від 1954 – «Віра і культура») [5, с.6 – 11].

Під час перебування у Варшаві розгортає активну просвітницьку і видавничу діяльність: засновує науково-популярні щомісячники «Рідна Мова» (1933 – 1939), «Наша Культура» (1935 – 1937), приступає до видання 30-томної «Бібліотеки українознавства», тритомного збірника «Визволення України», пише й видає цілий ряд своїх наукових праць, продовжуючи багаторічну працю над перекладами Святого Письма українською мовою. Серед найпомітніших досліджень цього періоду – десятитомна «Історія церковнослов'янської мови». Проблеми мови особливо гостро постали в часи еміграції, оскільки відірваність від батьківщини негативно позначається і на мові. Дбаючи про долю дітей і підлітків українських емігрантів, Іван Огієнко, не маючи надії на польську владу, звертається до провідників українських православних приходів у Америці і Канаді з настійливим закликом порятувати українських дітей. У 1949 році у Вінніпезі вийшла друком Огієнкова «Історія української літературної мови». І весь цей час про неї в українському радянському мовознавстві практично зовсім не знали. Не могли ознайомитися з цією працею навіть учені-фахівці тому, що у наших наукових бібліотеках усі ці роки її не було, але серед української спільноти за кордоном вона стала дуже популярною.

Провідну роль у патріотичному вихованні І. Огієнко відводив сім'ї, адже саме в ній дитина вперше чує рідну мову, долучається до споконвічних традицій, вчиться шанобливо ставитися до батьків, родичів, сусідів. Увесь виховний процес має ґрунтуватися на таких духовних цінностях як Бог, родина, рідна мова, культура і батьківщина [6, с. 60 – 62]. Науковець не обмежувався настановними заходами, він був ще й чудовим методистом, розумів, що для становлення української освіти потрібні нові підручники, і сам створив низку підручників та посібників для школи й самонавчання.

Улітку 1944 р. І. Огієнко змушений був емігрувати у Словаччину, потім до Швейцарії (жив у Лозанні), а у вересні 1947 р. – до Канади у місто Вінніпег, де редагував літературно-науковий місячник «Слово істини». 8 серпня 1951 р. на Надзвичайному Соборі у Вінніпезі обраний предстоятелем Української Греко-Православної церкви у Канаді і митрополитом Вінніпегу. Огієнко доклав чимало зусиль для організації та розбудови українського національно-культурного та релігійного життя у Канаді.

Важливу роль Івана Огієнка-педагога розкриває Л. Ляхоцька, кандидат педагогічних наук, у статті «Сучасні аспекти андрагогіки в контексті педагогічної спадщини Івана Огієнка» [7, с. 205 – 218]. Саме з іменем І. Огієнка вона пов'язує формування андрагогічного підходу в Україні на початку ХХ століття, детально аналізує його андрагогічні погляди та діяльність, спрямовану на розвиток освіти дорослих. Це, в першу чергу, прагнення І. Огієнка налагодити підготовку вчителів нової генерації: робота в Товаристві шкільної освіти, підготовка і проведення Всеукраїнських

з'їздів учителів і професорів, численні виступи перед учителями, написання підручників для самостійного навчання, відкриття українських університетів і гімназій для дорослих, народних університетів і Педагогічної академії, курсів з підготовки та перепідготовки вчительських кадрів. Це також різнопланові зв'язки І. Огієнка з організацією «Просвіта», створення бібліотек як осередків самоосвіти дорослих. Його ідеї актуальні для сучасної педагогіки дорослих і практики роботи закладів післядипломної освіти.

Перевидані найголовніші фундаментальні праці ученого: «Українська культура», «Історія українського друкарства», «Історія української літературної мови», «Дохристиянські вірування українського народу», «Життєписи великих українців», «Наука про рідномовні обов'язки».

Висновки. Більшість досліджень висвітлює передовий досвід втілення його ідей у практику роботи сучасних навчальних закладів. У своїй сукупності наукові дослідження сприяють формуванню іміджу І. Огієнка як духовного провідника українського народу, ученого, громадянина, патріота, показують величезний потенціал його духовної спадщини.

При Кам'янець-Подільському університеті створено Центр огієнкознавства, який очолює професор кафедри історії української літератури та компаративістики, голова Всеукраїнського товариства Івана Огієнка, кандидат філологічних наук, професор Є. Сохацька. Творча спадщина Івана Огієнка має, без сумніву, величезний виховний потенціал, що є досить важливим для сучасних педагогів – дослідників його творчості.

Реалії нашого сьогодення не лише дають підстави для подальшого вивчення досвіду педагога І. Огієнка, але й спонукають до його відродження та впровадження в життя. Його педагогічні ідеї залишаються вагомими і важливими в контексті розвитку сучасної школи й актуальними у світлі нинішніх проблем освітан.

Література

1. Науково-педагогічна спадщина Івана Огієнка в контексті розвитку національної освіти і виховання в Україні [Текст] : дис... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Алла Адамівна Марушкевич; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 402 арк.
2. Гривнак О.С. Лінгводидактичні ідеї Івана Огієнка Лінгводидактичні ідеї Івана Огієнка : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / О.С. Гривнак ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – 22 с.
3. Тюрменко І. І. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) / І. І. Тюрменко // Історіографічні дослідження в Україні : зб. Інституту історії України НАН України. – 2002. – Вип. 12. – С. 458 – 508.
4. Ляхоцька Л. Л. Хочеш добра своїй нації – не нехтуй рідною мовою... / Л. Ляхоцька // Початкова школа. – 1997. – № 12. – С. 1 – 5.
5. Іларіон (Митрополит). Книга нашого буття на чужині: Бережимо все своє рідне! / Іларіон (Митрополит) // Ідеол.-іст. нариси. – Вінніпег : Укр. Наук. Богослов. Т-во, 1956. – 168 с.

6. Коркішко О. О. Становлення патріотичного виховання в 19 – 20 ст.: історичний аспект / О. Коркішко // Рідна шк. – 2004. – № 2. – С. 60 – 62.

7. Ляхоцька Л. Добрий підручник – шлях до учня (Іван Огієнко як автор і видавець національного підручника) // Науковий збірник Кам'янець-Подільського державного університету, Всеукраїнське товариство І. Огієнка ; Є. Сохацька (ред.). – Серія: Історія та філологія. – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 175 – 185.

8. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки [Текст] : навч. посіб. / О. І. Вишневський. - вид. 3-є, допрац. і допов. – К.: Знання, 2008. – 566 с.

9. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання / Ю. Руденко. – К. : В-во ім. О. Теліги, 2003. – 328 с.

И. А. Федоров

ИСТОРИОГРАФИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ И. ОГИЕНКО

Проанализированы исследования научно-педагогического, творческого наследия И. Огиенко проведенные учеными, раскрыто национальное прозрение и осознание его как сына великого, талантливого народа, его просветительская деятельность. Сделан обзор главных направлений по таким областям знаний, как языкознание, литературоведение, история, культура, религиоведение, художественная литература, где он оставил своими исследованиями заметный след.

Ключевые слова: И.Огиенко, воспитание духовных ценностей, духовное развитие личности, научно-педагогическое наследие, эмиграция, отечественное образование.

I. Fedorov

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL RESEARCH OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL HERITAGE OF I. OHIYENKO

Analysis of studies of scientific, educational, literary heritage of I. Ohiyenko held by scholars was made, showing national self-awareness and insight of him as a son of the great, talented people, his educational activities were investigated. A short list of the main areas of such disciplines as linguistics, literature, history, culture, religion, letters, where he left his mark was made.

Key words: I.Ohiyenko, teaching the spiritual values, the spiritual development of a personality, pedagogic heritage, emigration, native language education, personality development.